

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת כי-תבוא, תשס"ז
מספר 719

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שמחת החיים והערכת הטוב

מצוות 'מקרא ביכורים' שבפתח פרשתנו חותמת בקריאה ייחודית ומעניינת: "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' א-להיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך" (כו:יא). במסגרת המצוות המעשיות בעבודת ה' באירועים שונים התורה נוהגת בדרך כלל לקרוא לאדם לשמוח, למשל: "ושמחת לפני ה' א-להיך" (דב' יב:י; טז:יא; כז:ז); "ושמחת אתה וביתך" (דב' יד:כו); "ושמחתם לפני ה' א-להיכם" (ויק' כג:מ), ועוד.¹ מעניין שבהמשך פרשתנו במסגרת הקללות (היה לא תהיה) אחת הסיבות למימוש הקללות היא "תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל" (כח:מז). דהיינו העוון הוא אי הערכת הטוב, שהוא השפע המצוי מאת ה'. וכשאינן כלל הערכה לטוב הקיים, ממילא אין שמחה. מכאן נחזור וננסה להבין את משמעות הציווי "ושמחת בכל הטוב". זוהי קריאה חינוכית-דידקטית, שכן תורתנו היא תורת חיים המורה לנו כיצד לחיות באמצעות יסודות חינוך והנהגה. האדם מטבע ברייתו נתון בדרך כלל להשפעה של יצרים ורגשות, ולא תמיד הוא ממהר לשמוח. התורה מצווה את האדם לשמוח שמחה אמיתית-פנימית במציאות הקיימת, ולהעריך את ברכת ה' ולהוקירה במסגרת הכרת הטוב. הערכת הטוב מביאה להכרת הטוב, שהיא כבר פעולה כלפי חוץ של המוטב: אמירת תודה בדרכים שונות ולעתים אף בעשייה חיובית עבור המיטיב במסגרת "השבת הגמול הטוב" (על-פי תה' כח:ד). ואולם הקריאה המודגשת כאן "לשמוח בכל הטוב" היא תופעה יחידאית במקרא, והשאלה היא מה טיבה של ההדגשה והיחידאיות? אכן, הטוב הוא דבר יחסי, אולם עדיין יש להבין: וכי אין זה דבר טבעי המובן מאליו לשמוח בכל הטוב אשר נותן לנו ה' יתברך? יתר על כן, האם ללא צו התורה לא ישמח האדם בכל הטוב מאת ה' ולא יעריך את הטוב שלפניו? התשובה היא כנראה שלילית. לא תמיד האדם ישמח ללא צו התורה לעשות כן. ואם כן, השאלה היא מה ייחודו של 'מקרא ביכורים' שבו מצווה התורה לשמוח בכל הטוב?

בעל הפירוש "שמחת הבאת ביכורים"² מפרש על אתר שציווי התורה כאן נובע מתוך בעיה חברתית על רקע מציאות קשה של פער סוציו-אקונומי גדול. פער זה מביא כמעט אוטומטית את מעוטי היכולת לקנא בבעלי היכולת, וכלשונו:

ונוכל לומר, כי בבוא כל ישראל לירושלים, בטח היה ביניהם עשירים גדולים וקטנים: עשירים גדולים, אשר הביאו ביכורים רבים מכל שבעת המינים הגדלים בשדותיהם וכרמיהם ופרדסיהם, בקלות של כסף וזהב, ובעלי בתים פשוטים, אשר הביאו ביכורים מעט ממין אחד או שנים ושלוש. ובטח יקנאו הבעלי בתים את העשירים, ויהיה להם תרעומת בלבם על ה', על מה זכו הם להתעשר יותר מהם. וכאשר יהיה הלב מלא מקנאה, לא יהיה מקום בלבו לנוח שם השמחה. על כן צוה לנו הקב"ה כמאמר התנא (שמעון בן זומא במסכת אבות ד,א): 'איזהו עשיר השמח בחלקו', ויסיר הקנאה מלבו 'ושמחת בכל הטוב' – תהיה כל כך בשמחה כאילו השגת כל הטובות שבעולם ואינך חסר מאומה.

¹ על השמחה בספרות התלמודית ראו: **אוצר האגדה** (עורך: הרב משה דוד גרוס), כרך שלישי, ירושלים תשמ"ו, ערך 'שמחה', עמ' תתתצח-תתתקב; על השמחה, סגולותיה ועצות להגיע אליה, ראו: הרב אברהם אדלר, **ספר בשמחה תמיד**, מאנטריאל תשנ"ט; על עניין החיוב לעבוד את ה' בשמחה ראו: הרב יששכר דוב הכהן אייכהורן, **פי כהן**, מהדורה שנייה, ירושלים תשס"א.

² אוסף מגדולי המפרשים, המובא במקראות גדולות רב פנינים.

דהיינו התורה באה ללמדנו כאן יסוד חינוכי תורני-ערכי רב מעלה, בדרכי הנהגה הפרטית והכללית הן ב'מקרא ביכורים' הן בכל דבר שיש לאדם. האדם צריך להעריך כראוי את הטוב הקיים ולהודות לה' בכל רגע ורגע על מה שברשותו, שכן גם מה שנמצא כעת ברשותו יכול היה שלא להימצא. אדם זה הוא העשיר השמח בחלקו, שיודע להעריך את הקיים. יש כאן חשיבה רציונאלית מציאותית. בדרך זו החיים אמיתיים וקלים יותר. זאת ועוד, בדרך זו אפשר גם לשאוף ולהגיע להישגים, כדברי רבי נחמן מברסלב:³

מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד, וצריך להתגבר מאד בכל הכחות להרחיק העצבות ומרה שחורה ולהיות אך (=רק) שמח תמיד, והוא רפואה לכל מיני חֲלָאִים. כי כל מיני חֲלָאִים באין מעצבות ומרה שחורה. וצריך לשמח את עצמו בכל מיני עצות ועל-פי רוב על-ידי מילי דשטותא דיקא כנ"ל.⁴

יסוד הדבר בקריאת דוד המלך 'נעים זמירות ישראל' בתהלים (ק:ב): **"עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה"**. ומסביר רבינו בחיי:⁵ "אין השמחה ראויה בעולם הזה כי אם בעבודת ה' יתברך".

ואולם פעמיים בשנה אנו חורגים קמעה ממצויאות השמחה, כפי שנאמר במסכת תענית (כט ע"א): **"כשם משנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה"**. כלומר השמחה בעם ישראל היא שמחה יום-יומית, אלא שפעמיים בשנה אנו נדרשים לשנות רק את מינון השמחה ועצמותה. אך גם כאשר ממעטים בשמחה, קיימת עדיין השמחה של מצווה, כפי שכותב ר' יהודה דוד אייזענשטיין, בפתח ביאורו למושג 'שמחה':⁶

שמחה – מושג לב וגילת הנפש. חז"ל גדרו את השמחה לדבר שבקדושה והיא **'שמחה של מצוה'**, ואמרו (במסכת ברכות לא ע"ב): **'אין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה'**.

אפשר לומר ששמחה של מצווה היא הכוח המניע, המפעיל את האדם ומדריך אותו לשמור על מצב רוח חיובי עם שאיפה לעתיד. דברים אלה מתבטאים במאמר הגמרא שם בברכות: אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך **שמחה של מצוה**. ומבאר רש"י שם:

'אלא מתוך שמחה' – כגון: דברי תנחומים של תורה שישודם אמונה, כגון: סמוך ל'גאולת מצרים', או סמוך ל'תהלה לדוד' (תה' קמה:א), שהוא של שבח ושל תנחומים, כגון: 'רצון יראי יעשה שומר את כל אוהביו' (שם יט) וכגון מקראות הסדרות בתפלת ערבית 'כי לא יטוש ה' את עמו' (שמו"א יב:כב).

שמחת חיים היא אפוא שמחה של מצווה ושמחה יום-יומית שישודם אמונה. ואולם כיצד מגיעים לדרגה זו של שמחה, וכיצד היא מתבטאת? יסוד זה מבואר היטב על-ידי **בעל המידות, בחיבורו ספר אורחות צדיקים, הוא ספר המידות (בשער 'השמחה'):**⁷

השמחה – המידה הזאת באה לאדם מחמת רוב שלווה בלבו בלי פגע רע. ואדם, המשיג תאוותו ולא יארע לו דבר המעצב אותו, בזה יהיה שמח תדיר, ויאורו פניו, וזיוו מבהיק, וגופו בריא, ואין זקנה ממהרת לבוא עליו, כמו שנאמר (מש' יז:כב): **'לב שמח ייטיב נְהָה' (=מרפא).**

בהמשך מודגש כמובן כי **"אין לאיש משכיל להרבות בשחוק, כי עם השחוק משתתפת דעה קלה"**. כל דבר הוא טוב ורצוי כאשר הוא במינון הנכון, ב'דרך המיצוע' – הדרך האמצעית, כפי שמדגיש הרמב"ם במבוא למסכת אבות, שמונה פרקים (פרק ד) ובמשנה תורה, ספר המדע (הלכות דעות פרק א). דרך זו היא **'שביל הזהב'**. התורה מצווה את האדם במסגרת 'מקרא ביכורים' להמשיך גם כעת, במצוות הביכורים בפרט ובחיים בכלל, בשמחת החיים האמונית ולהעריך את הטוב הקיים.

עד כאן פירוש הרישא של פסוקנו: **"ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' א-להיך"**. בסיפא נזכרים הלוי **"והגר אשר בקרבך"**. מדוע? גם לעניין זה כבר נדרש הפירוש **"שמחת הבאת ביכורים"** כשהוא משלב מוטיבים אמוניים ופסיכולוגיים:⁸

וזכור אשר נתן לך ה' א-להיך ולביתך - על כן אל תהיה בעצבות לב על הנהגתו. כל מה שיש לך הוא מתנה נתונה לך מאת ה', אשר הוא א-להיך כאשר הוא א-להי העשירים, ומסתמא יודע הוא איך לחלק מתנותיו. על כן אל תהיה בעצבות לב על הנהגתו ואל תתרעם עליו וקבל מתנתו בסבר פנים, כי אולי

³ **ליקוטי מוהר"ן**, תנינא – חלק שני, סעיף כד, ומובא ב**ליקוטי עצות**, ערך 'שמחה', סעיף, ל.

⁴ דברי שטות דווקא, שהם דברי בדיחות וליצנות, כדי להגיע לידי שמחה (שם, חלק שני, סעיף מח, וערך 'שמחה', סעיף כג). שיטה זו מיושמת בשנים האחרונות בין השאר ב'ליצנות רפואית'.

⁵ בחיבורו **כד הקמח**, ערך 'שמחה', אות סמ"ך, מהדורה מתוקנת, ירושלים תשנ"ו, עמ' נו-נז.

⁶ **אוצר דינים ומנהגים**, נדפס מחדש תל-אביב תשכ"ט, ערך 'שמחה', עמ' 422-423.

⁷ ירושלים תשל"ו, השער התשיעי – שער השמחה, עמ' נג-סח.

⁸ על היבטים פסיכולוגיים של השמחה כביטוי רגשי לפי אסכולת הפנומולוגיה ראו: אילנה פאר-גולדין, **הפנומולוגיה של שמחה כביטוי רגשי להתאמה בין מבנים פנימיים אידיאליים לבין תפיסות אקטואליות**, עבודה לתואר שני, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשמ"ח; וראו עוד: Annas Julia, *The morality of happiness*, New-York, Oxford University Press 1993.

מנסה אותך ה'. ראה איך הלוי והגר, שאין להם שום חלק ונחלה בארץ, על כל זה הם שמחים איתך... לא על טובת העולם הזה, רק הלוי שמח שזכה לעבוד את עבודת המקדש. והגר שמח שזכה ל(ה)יכנס תחת כנפי השכינה ולהיות בקרבך. על כן, גם אתה תהיה שמח בשמחת הנפש. ואולי מיעט הקב"ה ממך טובת העולם הזה, שלא תהיה טרוד כל כך... ותוכל לעבוד ה' ביותר, כי 'מרבה נכסים – מרבה דאגה'. נמצאנו למדים ששמחת החיים והערכת הטוב הן שילוב מנטלי של סממן חיים חיוני ונדרש ל'מקרא ביכורים' בפרט ולחיים בכלל, ועלינו לעשות את מיטב ההשתדלות על מנת להגיע לכך ובעזרת ה' תבוא עלינו ברכה והצלחה.

ד"ר אברהם גוטליב
המרכז ללימודי-יסוד ביהדות
ומפעל מקראות גדולות "הכתר"

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>